

213

KOVÁCS FERENC:

Az agrárszocializmus és a földbirtokreform.

Szeged, 1949.

Diss. A 138

Diss. A 138

213 - 1948/49 évi.

Bírálóul főkterem dr. Schneller Károly
alulírott professzor

urakat.
Szeged, 1949 évi március hó 16 n I.

dékan.

Az agrárszocializmus és a földbirtokreform.

861 A

Doktori értekezés a politikától.

Irta: Kovács Ferenc

Értekezés elmefutatis és hű - va
a georgeismus jelentését kellően ki -
domborít - benámoló az agrárszocializ -
mus utóiról. Elfogalom: 8/1949. évi
m. r. l. b. n.

Erőszakos közzétételre
szándékosan
professzor

Szabad, 1949 évi május 1. napján

DISS. A 138

Doktori értekezés a földrajzról.

Dr. János Kőrösi

Erőszakos közzétételre
szándékosan
szegedi
I

Felhasznált forrásmunkák:

R.Todt :Der radikale Sozialismus.1877.

M.Beer :Geschichte des Sozialismus.1910.

M.Beer :Allgemeine Geschichte des Sozialismus und der
sozialen Kämpfe.1922.

Marx Károly: A tőke./Kunfi Zs.Forditása./

Tartalomjegyzék:

Altalános elvek	4. oldal
Thomas Spence	14 "
William Ogilvie	24 "
Az agrárszociálizmus és a chartizmus	30 "
A földbirtokreform elméleti alapelvei	40 "

Általános elvek.

A szociálizmus különböző fajai a magánföldbirtok megszüntetését egyformán szükségesnek vallják, hiszen, ha az "igazságos" társadalmi rend csak úgy alakulhat ki, ha a termelési eszközök a társadalomnak tulajdonában vannak, a legfontosabb termelési tényező, a föld, épenséggel nem maradhat magán-

tulajdonban. A szociálizmusnak utópisztikus jellegű iránya csak úgy megköveteli ezt, mint a racionalisztikus szociálizmus, avagy annak tudományos jellegű iránya, a fejlődéstörténeti szociálizmus. Legfeljebb annyiban van különbség, hogy az első - alapfelfogáshoz képest - a természetjog "egyenlőségi" vagy "testvériségi" eszméjével indokolja a szociálizálás szükségességét, míg az utóbbi "fejlődéstörténeti" alapo-

kon vallja ugyanazt. Megemlítjük, hogy egyes anarchisztikus-szocialisztikus írók a földbirtok kollektivizálását az életörömök lehetővé tételével indokolják, így pld. Godwin /1756-1837/, aki szerint előbb a nagyipart kell megsemmisíteni /mert ez fosztja meg az emberiséget az élet örömeitől/, azután pedig vissza kell térni a kezdetlegesebb fejlődési fokot képviselő, de igazi életörömet nyújtó földműveléshez. Ez a történe-

lemellenes beállítás egyébként a racionalisztikus szocializmusnál is megvan.

Az agrárszocializmus, mely újabb alakja a földbirtok kollektivizálását követelő iránynak, a-
laptermészetéből folyólag dolgozik az ilyen megoko-
lásokkal. Van azonban a földbirtok kollektivizálá-
sának egy másik alakja is, amely nem a szocializmus
talajából nőtt ki, s amelyet nem a racionalisztikus

de nem is a fejlődéstörténeti eszmevilág érlelt meg:
az mint új fiziokratizmus szerepel, mert tudományos
alaptételei mélységének kimutatása céljából elősze-
retettel hivatkozik a fiziokratizmusra s onnan vette
át az egyetlen adónak valamikor nagy feltűnést kel-
tett követelményét. Ugyanugy azonban, mint a fiziokra-
tizmus egyáltalában nem szociálizmus - hiszen a leg-
szélsőbb individualizmus jegyében áll s a raciona-

lisztikus szocializmussal legfeljebb tételeinek vég-
ső gyökérszálában: a természetjogban mutat közössé-
get - az agrárszocializmusnak ez a modern iránya sem
szocialisztikus, mert a földbirtoknak azt a reform-
ját, mely a földjáraadéknak, mint meg nem érdemelt ér-
téknövekedésnek, vagy mint meg nem érdemelt jövede-
lemnek elkobzásában nyilvánul meg, csak azért követel-
li, mert szerinte a földbirtok magántulajdonának meg-

szüntetése lehetővé teszi, hogy a gazdasági élet ideális gazdasági organizációvá fejlődhessék /Wygodzinski/. A szocializmus, mely a termelési eszközöknek s ezek sorában természetesen a földbirtoknak is kollektivizálását elvi alapon követeli, szembehelyezkedik ezekkel az agrárszocialisztikus törekvésekkel, amelyek egyébként önmaguk is védekeznek a "szocialisztikus" jelző ellen s magkülönböztetésül a régebbi ter-

mészetjogi racionalisztikus alapokon álló agrárszocializmustól: földbirtokreformereknek nevezik magukat.

Ilykép a földbirtok kollektivizálása kérdésében három egymástól élesen elhatárolandó irányzatot különböztetünk meg:

a régebbi agrárszocializmust, mely teljesen elméleti irányzat a racionalisztikus szocializmus keretében;

a földbirtokreformot, a XIX.század második

felének termékét, melynek nagyon jelentős gyakorlati eredményei is vannak, de amely tulajdonképpen nem szocializmus;

a modern szocializmust, amely alapelveiből kifolyólag kívánja a földbirtoknak, mint egyik termelési tényezőnek kollektivizálását anélkül, hogy a kollektivizmusra irányuló törekvésében szükségesnek tartaná külön is kiemelni a földbirtok társadalmasítását,

legfeljebb elismeri, mint ahogy mást nem is tehet, azokat a különleges törvényeket, amelyek a földművelést és magát a földbirtokszervezetet befolyásolják.

Tekintettel arra, hogy a földbirtokreform - bárx nem szocialisztikus irányzat - gazdasági, társadalmi és politikai tekintetben egyaránt igen jelentős elméletti és gyakorlati eredményeket is felmutató irányzattá nőtte ki magát és átmenet, illetve közbenső

láncszem a szocializmus és az individualizmus között /egyres képviselőit a szocialista írók sorába is lehetne soroznunk/, röviden a földbirtokreformot is ismer-tetjük.

Thomas Spence.

A földbirtok tulajdonának kérdése a gondolkodókat mindig erősen foglalkoztatta, megoldására ter-

mészetjogi alapokon a XVIII. százaf utolsó negyedében bukkannak fel konkrét tervezetek. Először Angliában, ahol a már ismertetett elkerítések a földmivelést forradalmasították és végső eredményükben Anglia negyed-résztét száz év alatt vadonból kertté alakították át. Ennél a nagyjelentőségű átalakulásnál a nagybirtokosok az addig közösen birt földeknek jelentékeny részét a maguk számára magántulajdonul szerezték meg és mivel

a bérlők fizette bérösszegek erősen emelkedtek, a nagybirtoknak kedvező változást sokan társadalmi igazságtalanságnak látták s ezen az alapon - az absztrakt természetjog végső konzekvenciáit levonva - a földbirtok kollektivizálását követelik.

Ennek az irányzatnak egyik hirdetője Thomas Spence /1750-1814/, egy newcastlei mesterembernek fia. Szeme előtt folyt le szülővárosának éveken át húzódó

jogvitája az elkerített közös föld miatt s így érle-
lődött meg benne az a gondolat, hogy a föld járadéka
tulajdonképen köztulajdon, melyet a polgárok között
kellene kiosztani. Szülővárosa filozófiai társaságá-
ban 1775. november 8-án előadást tartott, amely The
meridian sun of liberty címen /1796-ban/ nyomtatásban
megjelent s amelyet The nationalization of land in
1775 and 1882. Being a lecture delivered at Newcastle-

on-Tyne, by Thomas Spence 1775. címen Hyndman adott ki jegyzetekkel 1882-ben.

Spencenek előadása, mely azt tárgyalta, hogy minő társadalmi reform útján lehetne a magántulajdont a földre és telekre nézve megszüntetni, sok ellenséget szerzett /a Filozófiai Társaság tagjai sorából kirekesztette/, magániskoláját, melyből fenntartotta magát, kénytelen volt megszüntetni s Londonba ment. Itt

nagy nyomorban tengette életét /Chancery Lane és Holborn sarkán könyvespolcon füzeteket árult/, de tovább dolgozott eszméin, amiért később a kormány is üldözte. Hetilapot adott ki /Pig's Meat/, melyet a dolgozó emberiségnek ajánl. 1795-ben letartóztatták, de két évvel később újabb füzetben /Rights of Infants/ ostromolta a fennálló állapotokat. 1798-ban megírta az Utópia és Oceana között fekvő Spencea tündérország alkot-

mányát és kifejtette, hogy az ország lakosainak az élethez való jog folytán joguk van a földbirtokhoz s annak minden tartozékához is. A földbirtokosok jogtalanul ragadták magukhoz a földet s ez a jogtalanság az oka a munkásosztály minden szerencsétlenségének, mert így kénytelen a helye földbirtokos számára dolgozni. Ezért a földbirtokokat a községnek, vagy az egyházközségnek kellene átadni azzal, hogy minden la-

kosnak joga van hozzájuk. A község a földet el nem adhatja, hanem a legtöbbet kínálónak hét évre bérbe adja és a befolyó bérösszegeből fedezi a közterheket s létesíti a közhasznú intézményeket. Ami fennmarad, azt a község tagjai között egyenlő arányban felosztja.

Nagy hatást ért el Spence "The Restorer of Society to its Natural State" c. munkája /1801/, mely-

ben kifejti, hogy Anglia egy agrárszocialisztikus forradalom küszöbén áll. Emiatt bíróság elé kerül, mely egy évi börtönre itéli. Védőbeszédében előadta hányatot életét és részletesen ismertette rendszerét, melyért a börtönben is tovább dolgozott. Meg nem alkudott a viszonyokkal soha. Irt, beszédeket tartott 1814. szeptember 1-én bekövetkezett haláláig. Temetésénél hívei egy mérleget vittek koporsója előtt, szimboli-

zálván Spence harcát az igazságért. Spence tanításai-
nak terjesztésére egyesület alakult /Spencean Philanthro-
thropists/, melynek ismertebb tagjai Thomas Evans, Tho-
mas Preston, John Hooper, Dr. James Watson, Artur Thistle-
wood. A parlament 1817-ben törvényt hozott a Spence-
iskola hívei ellen, mert "a föld elvételére és felosz-
tására törekszenek". Thistlewood 1819-ben egy lázadás
szervezésében vett részt, melyet felfedeztek, mire

Thistlewoodot és társait /Ings, Brunt, Tidd, Davidson/
halálra ítélték.

William Ogilvie.

Öt évvel Spence előadása után jelent meg névtelenül egy dolgozat /An Essay on the Right of Property in Land with respect to its foundation in the Municipal Laws of Europe, and the regulations by which

it might be rendered beneficial to the lower ranks of mankind, 1782./, mely Spencenél mélyebben szántó fejtegetéssel igyekszik igazolni, hogy a kor legfontosabb feladata: a gyökeres földreform. A tanulmánynak szerzője, - amint azt később megállapították - William Ogilvie /1736-1819./, akiről csak annyit tudunk, hogy az aberdeeni Kings Collegének volt tanára.

Ogilvie szintén természetjogi alapokból indul

ki. Szerinte Isten a földet közös birtokul adta az emberiségnek /Loke/, ezért minden embernek természetől fogva joga van egy földdarab birtokához, illetve annak megműveléséhez. Ez a jog ugyanolyan, mint a levegőhöz vagy vízhez való jog, amelyet pedig soha kétségbe sem vontak. Ezért az államnak kötelessége, hogy polgárainak a földre nézve fennálló és veleszületett jogát érvényesítse. Joga van az embernek arra

az értéktöbbletre is, melyet teremt, amikor a neki átengedett földet munkájával megjavítja. Minden polgárnak alkalmat kell adni arra, hogy megkaphassa birtokát s hogy természetes foglalkozását: a föld megmunkálását folytathassa. Ez fejleszti legjobban a mezőgazdaságot s a nemzet is így lesz erős, munkás, jómódu és gyorsan szaporodó. Azt javasolja, hogy a törvény mindenkinek, aki a föld mivélésére hajlan-

dó, elvileg biztosítsa azt a jogot, hogy az ország földjének megfelelő darabját megszerezhesse. A nagybirtokosokat kényszeríteni kell arra, hogy földjeik egy részét erre a célra átengedjék, de viszont őket évi járadékkal kell ezért kárpótolni, amelyet a földhöz juttatott parasztok fizessenek meg. Konkrét intézkedést sürgetett: egy telepítési bizottságnak kiküldését, hogy az vásárolja meg a földterületeket, az-

után ossza fel kis parasztbirtokra és állapítsa meg azt az évi bért, melyért a földmives emberek a földet megszerezhetik. Ogilvie jól látta, hogy a nagybirtokosokból álló angol parlament javaslatát nem fogadja el, ezért Nagy Frigyes porosz királyhoz fordult, aki azonban az ajánlással megküldött könyvre nem adott választ. A munkát a chartizmus fénykorában újból kiadták és a kiadó a következőket mondja: Azok

az eszmék, melyeket ez a dolgozat kifejt, örök igazak és megtámadhatatlanok és az egyedüliek, melyek megértetik, milyen gyógyszerrel lehet megakadályozni, hogy a dolgozó és hasznos osztályok szükségét ne szenvedjenek és el ne nyomassanak.

Az agrárszocializmus és a chartizmus.

Spence, Ogilvie, továbbá a már említett Charles

Hall, aki hasonló eszméket hirdetett, valamint Thomas Paine /1737-1809./, a racionalisztikus szocializmus eszmekörében működő írók.

Paine az amerikai gyarmatoknak az anyaországgal való harcát Amerika területén élte át. Ugy látta elérkezett az ideje, hogy gazdasági elméletét a független új államban az életbe is átvigye. Megírta 1776-ban a "Common Sense" c. röpiratot, mely nagy befolyás-

sal volt a függetlenségi nyilatkozat megtételére.

/A declaration of independence-t 1776. július 4.-én
hirdették ki./

Paine főműve az Agrarian Justice. Azt követeli, hogy a föld-vagyon és általában minden örökség egy tizedet fizessen és ebből olyan alapot létesítsenek, melyből minden 21. évet betöltött vagyon-talan ember kártalanítást kapjon, mert elvették tőle

a földhöz való veleszületett jogát. Ennek a tervnek az az alap gondolata, hogy a föld mindenkié és a magántulajdon csak mesterséges - társadalmi - alkotás. Senki nem tudna magántulajdont teremteni, ha a társadalmi berendezkedés nem tenné ezt lehetővé. Igazságos tehát, ha a vagyonból egy ut legalább a felesleget vezesse vissza oda, ahonnét eredt: a társadalomhoz. Paine szerint a szüronyok hatalma véges, de

az igazságos gazdaságielvek leküzdhetetlenek. Sem a Rajna, sem a Csatorna, de még az Óceán sem gátolhatják meg, hogy a javak méltányos megosztásának eszméje az egész világon győzedelmeskedjék. A "Rights of Man" c. munkájában /polemizáló irat Burke ellen, a francia forradalom védelmére, megjelent 1791/92-ben/ a szociálreformok egész sorát javasolja: a fogyasztási adók eltörlését, a nagy jövedelmek külön megadózá-

tatását, az öregség esetére való biztosítást, a munkanélküliek állami foglalkoztatását.

Paine és hívei működését erősen háttérbe szorította az a körülmény, hogy Owen minden érdeklődést magának foglalt le. A 19. század második negyedének elején azonban - a radikális reformpolitika kezdetével - amikor az u.n. chartizmus politikai mozgalma /1825-1854/ vet Anglia társadalmi és politikai életé-

re mindent elboritással fenyegető hullámokat, ismét felmerül a föld kollektivizálásának követelése.

William Carpenter, James Bronterre O'Brien, William Cobbett /ez utóbbi irodalmi téren különösen a Northern Star c. 1837-ben megindított lapjában propagálta eszméit; 1838-ban megalakította a Great Northern Union-t, melyben Észak-Angliamunkásságát akarta egyesíteni/, a kezdeményezőknek elméleti tanait

gyakorlati térre vitték át s a chartista mozgalmat agrárszocialisztikus törekvésekkel bővítették. Közük tartozik Flargus O'Connor is, aki szintén gyakorlati munkával járult hozzá a föld kollektivizálására irányuló szövetkezésekhez.

O'Brien az Owen-féle iskolának volt híve és tevékeny szerepet játszott a chartista mozgalomban is. Tanait 1885-ben megjelent posthumus munkája fog-

lalja össze /"The Rise, Progress and Phases of Human Slavery: how it came into the World, and how it shall be made to go out. By James Bronterre O'Brien. London, 1885."/.

Tanításának lényege, hogy az állam vásárolja össze a szabaddá váló földbirtokokat és telepítse rájuk a munkanélkülieket. Az államot megillető járadékot az állam a köz érdekében használja fel, vegyen rajta további földeket. Ha a kormányok következetesen

végrehajtják ezt a programot, egy bizonyos idő után minden föld, bányá, halászat az állam kezébe jut és így minden földjáraadék a közösség hasznát szolgálja. Az állam ily módon mindjobban erősödik, kezében összpontosul a gazdasági élet és az ipart is hitellel támogatja, hogy a jogosulatlan munkanélküli járaadékat a tőke terén is megszüntesse.

A földbirtokreform elméleti alapelvei.

A földbirtokreform David Ricardo /1772-1823/
földjáraadék elméletén alapszik. Ricardo 1815-ben írta
ta Essay on the influence of low prices of corn on
the profits of stock c. tanulmányát, mely mintegy be-
vezető tanáiba. Főmunkája a Principles of Political
Economy and Taxation /1817./, melyben a következőket

fejti ki: "a földjáradék a föld termékének az a része, amelyet a föld tulajdonosának a föld /talaj/ eredeti és elpusztíthatatlan erőinek használatáért adnak. Amikor még nagy bőségben voltak termékeny területek, nem volt járadék, mert senki sem volt hajlandó fizetni a föld használatáért, minthogy elég olyan szabad terület állott rendelkezésre, melyet meg lehetett művelni, anélkül, hogy a föld termékét valakivel meg kellene oszt-

tani. Amint azonban ez az állapot megszűnik és a kevésbé jó minőségű földek megmivelésére is sor kerül: előáll a járadék, mely a jobb földért jár és melynek nagysága attól függ, mennyivel alkalmasabb az egyik földterület a mivelésre, mint a másik."

Általánosságban a járadék kifejezést arra a bérre alkalmazzák, amelyet a föld tulajdonosa évenként bérlőjétől kap. Ha két egymás mellett fekvő, e-

gyenlő természetes termékenységű birtok közül az egyik a gazdasági életnek minden előnyével el van látva s amellet megfelelően le van csapolva és meg van trágyázva, továbbá sövények, kerítések és falak kedvezően osztják fel, míg a másik ezeknek az előnyöknek egyikével sem rendelkezik, az egyiknek használatáért nagyobb ellenszolgáltatást fizetnek, mint a másikért. Ezt az ellenszolgáltatást mind a két esetben járadék-

nak nevezik. Pedig a javított birtokért évenként fizetendő pénznek csak egy részét fizetik a talaj eredeti és elpusztíthatatlan erőiért, a másik részt annak a tőkének használatéért fizetik, amelyet a föld minőségének javítására és azoknak az épületeknek emelésére fordítottak, amelyek a termék biztosítására és megtartására szükségesek.

Ebből a tanból, hogy t.i. a földjára a ta-

laj használatáért fizetett ár, nem pedig a földbe fektetett tőke-és munkamennyiségért járó díj, vonták le azt a következtetést, hogy itt "meg nem érdemelt jövedelemmel" van dolgunk, amely nem lehet az egyesé, hanem az összességé. Semmi kétségünk sem lehet az iránt, hogy a járadék a maga puszta valóságában valóban "munkával ki nem érdemelt értéknövekedés", azonban épen annyira bizonyos, hogy a járadék ilyen tiszt-

ta alakban ugyszólván sohasem, vagy csak nagyon kivételesen fordul elő, tehát ezzel elveszti azt a szociálpolitikai tekintetben aggasztó jellegét, amelyet egyesek látnak benne.

Nem akarjuk ismertetni azt a vitát, amely a földjáraadék jogosult vagy jogosulatlan voltának kérdésében még ma is divik. Egész iskola támadt Ricardo járadéktana mögött, mely a földjáraadékat az összesség

részére kívánja lefoglalni, mert nézete szerint ez a jövedelmi ág nem az egyes földbirtokost, hanem a társadalom egészét illeti.

Ezeknél az írónál a földbirtok társadalmasítása nem a racionalisztikus szocializmus természetjogi, azaz egyenlőségi vagy testvériségi eszmeköréből fakadó kívánság, hanem a "meg nem érdemelt érték-növekedés" elkobzásának szükségét hangzóttató követe-

lés. Így azután természetes, hogy a földbirtok reformjának ezt az ágát nem a szocialisztikus irók, hanem a polgári közgazdák képviselik.